



SUUDİ ARABİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA YENİ DÖNEM

Suudi Arabistan dış politikası son dönemde bir kavşak noktasına gelmiş bulunmaktadır. Aslında Suudi Arabistan'ın iç ve dış siyasette karşılaştığı yeni sorunların çözümü için ciddi yapısal dönüşümler gerçekleştirilmeye ihtiyacı vardır.

Dr. Hilmi Özev

Uzman, ORSAM

İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi

Suudi Arabistan'ın dış politikası tarih, kültür, din, ideoloji, jeopolitik mülhazalar gibi düşünsel faktörler ile doğal kaynaklar, coğrafi konum, demografik yapı, küresel güç dengesi gibi maddi faktörler arasındaki etkileşim sonucunda şekillenmiştir. Bu faktörler Suudi Arabistan'ın bölgesel siyaset kadar dünya

siyasetini de etkileyen bir aktör haline gelmesini sağlamıştır.

Monarşik rejimin yapısı Suudi dış politikasını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Kuruluş aşamasından itibaren Suudi ailesi ile Abdülvehhâb ailesi arasında geliştirilen karşılıklı bağımlılık ilişkisi bu yapının en belirgin özelliğidir. Çöldeki kabilelerden kentli bir halk oluşturulması bu sayede mümkün olabilmektedir. Bu yapı Suudi Arabistan'ın toplumsal, siyasi yapısı ve uluslararası ilişkileri üzerinde belirleyici rol oynamıştır. Suudi Arabistan, dış politika uygulamalarının halkın ezici çoğunluğu gözünde meşrulaştırılması noktasındaki sıkıntıları bu yapı sayesinde daha kolay aşabilmiştir. İlk bakışta bir avantaj gibi görünen bu durum, aslında diplomatik manevralarda Suudi elitin elini zayıflatmış ve önemli konularda müttefiklerine itiraz etme şansını azaltmıştır. Öte yandan, Selman'ın 2015'te tahta çıkması ve ardından Muhammed Bin Selman'ın Veliht Prens olarak atanması ile birlikte, Suudi Arabistan bir değişim dönemine girmiştir. Kurucu Kral Abdülaziz'den sonraki ilk kuşağın hayatını kaybetmesi ya da iyice yaşlanması tahta çıkma kurallarının değiştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Yeni uygulamalar bir ge-

leneğe ve teamüle dönüşene kadar Suudi siyasetinde ve dış politikasında sarsıntıların ve krizlerin yaşanmaya devam etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Suudi rejiminin siyasi meşruiyet noktasında temel dayanağı ve Suudi toplumunun inşasında kullandığı temel harç Vehhabilik olmuştur. Selefî-Vehhabi akide Suudi Arabistan siyasetinin temel ideolojisi olarak kullanılmıştır. Selefî-Vehhabi kimliğini Suudi dış politikasını da etkilediğini söylemeliyiz. Suudi Arabistan Selefî eğilimli kesimleri ya da Taliban gibi akide olarak Selefîlerle birlikte çalışma potansiyeline sahip İslami grupları birer diaspora olarak kullanmış, İhvan-ı Müslimin çizgisindeki Rabîta-i Alemlî İslami örgütünü de bu uğurda istihdam etmiştir. Bu sayede Suudi Arabistan sadece komünizmle mücadelede Batılı müttefiklerine destek olmakla kalmamış, İslam ülkelerinde Selefî-Vehhabi eğilimlerin güçlenmesini sağlayarak bu ülkelerin toplumsal dokularının kendisinin ve müttefiklerinin çıkarları için daha elverişli hale gelmesinde de önemli rol oynamıştır. Ne var ki, Selefîliğin dış politikada bu şekilde kullanılması Suudi Arabistan açısından, 1990'lı yıllardan itibaren ama özellikle 11 Eylül olaylarını izleyen "terörle mücadele" döneminde küresel düzeyde yaşanan gelişmeler Suudi Arabistan'ı zor durumda bırakmıştır. El-Kaide liderliğinin Suudi kökenleri, 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin büyük bölümünün Suudi vatandaşı olması, IŞİD gibi terör örgütlerinin Selefî-Vehhabi ideolojiden esinlenen söylemleri Selefî-Vehhabi ideolojinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Nitekim son dönemde Suudi Arabistan, aşırılıkçı akımların Suudi toplumundan temizleneceğine ve ılımlı İslam'ın

teşvik edileceğine dair açıklamalar yapmaktadır. Bu noktada da, Suudi toplumunda yeni bir denge sağlanana dek bir takım huzursuzlukların ortaya çıkması ve bu durumun Suudi dış politikasını etkilemesi beklenebilir. Petrol gelirlerinin paylaşımı ile ilgili uygulamalar devam ettiği sürece, bu anlamda radikal bir kırılma beklenmemelidir. Ancak, geometrik bir şekilde artan ülke nüfusu ve gençler arasında işsizliğin artması, “Arap Baharı” adı verilen olayların Suudi iç ve dış politikası üzerinde oluşturduğu baskılar, iletişim imkanlarının, özellikle sosyal medyanın gelişmesi karşısında Suudi devletinin bu yeni gelişmelere ayak uydurma konusundaki isteksizliği sorunları derinleştirmektedir. Önümüzdeki dönemde Suudi iç siyasetinde yaşanacak muhtemel gelişmelerin dış politikayı da derinden etkilemesi beklenmemelidir.

Suudi Arabistan önemli İslam ülkelerinden biridir. Hatta Mekke ve Medine’ye ev sahipliği yaptığı için Suudi Arabistan kendini İslam dünyasının merkezi ve en önemli İslam ülkesi olarak görmektedir. Suudi yönetimi bu imkanı İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) üzerinden ya da diğer araçlarla çoğu zaman Suudi Arabistan’ın elini güçlendiren bir araç olarak kullanmıştır. Ne var ki, İslam dünyasının liderliği rolü Filistin ve Kudüs sorunu gibi meselelerde ülke üzerine ağır sorumlulukların yüklenmesine de neden olmuştur. Son dönemde, İran’a karşı pozisyon alırken İsrail ile birlikte davranması ülkenin bu konuda yaşadığı açmazın en somut tezahürlerinden biri olmuştur. Özellikle İslam dünyasında krallığın meşruiyetine dair ciddi soru işaretleri uyandıran bu durum önümüzdeki dönemlerde Suudi Arabistan dış politikasının önemli sorun-

larından biri olma özelliğini koruyacaktır.

Suudi Dış politikasını belirleyen bir diğer parametre Arap milliyetçiliği karşıtlığı olmuştur. Suudiler Nasır döneminde gelişen ve tüm Arap dünyasını etkisi altına alan Arap milliyetçiliğini rejimin bekasına dönük en temel tehditlerden biri olarak görmüşlerdir. Öyle ki, 1960’lı yıllarda Nasır yönetimi ile ciddi sorunlar yaşayan İhvan-ı Müslimin üyeleri kralığa kabul edilerek eğitim başta olmak üzere pek çok alanda istihdam edilmişlerdir. Ne var ki, Suudi yönetimi uzun vadede rejime tehdit oluşturabileceğini düşündüğü örgüt üyelerinin Suudi toplumsal dokusunu derinden etkilemesini bir şekilde engellemiştir.

Dolayısıyla, Suudi dış politikasını belirleyen bir diğer parametre İhvan’ı Müslimin karşıtlığıdır. İhvan-ı Müslimin’in Mısır başta olmak üzere, Arap dünyasının büyük bölümünde siyasi taleplerle etkili olması Suudi rejiminin örgütü bir beka sorunu olarak görmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Komünizmle ve Arap milliyetçiliği ile mücadelede zaman zaman örgütün kullanılması yoluna gidilse de, Suudi Arabistan örgüte karşı genel olarak hep tepkili kalmış ve onun faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. Bunun son örneği Mısır’a karşı uygulanan politikalar olmuştur. İhvan-ı Müslimin’in Mısır siyasetinde baskın hale gelmesi ihtimali Suudi Arabistan’ın Batılı ülkelerin ve İsrail’in telkinlerini kabul etmesini ve burada gerçekleşen askeri darbeyi desteklemesini kolaylaştırmıştır. Daha çarpıcı bir örnek ise, Katar ile yaşanan krizdir. Suudi Arabistan gözünde bu ülkeyi düşmana dönüştüren temel neden, Arap dünyasındaki, önde gelen muhalif, çoğu örgüt üyesi, muhalif kişileri

himaye etmesi ve El Cezire yayın organının mevcut rejimleri sorgulayan yayınlar yapmasıdır. İhvan-ı Müslimin’in bölge siyasetinden izole edilmesi sadece Suudi Arabistan’ın değil, ABD ve İsrail’in de temel amacıdır. Ne var ki, İhvan-ı Müslimin sadece belli bir siyasi ideolojinin temsilcisi değildir, aynı zamanda tıkanan Ortadoğu siyasetinde halkların nefes almak için müracaat ettiği bir muhalefet hareketidir. Ortadoğu’da siyaset normalleştirilmeden bu hareketin sınırlandırılması, yeni muhalif hareketlerin doğmasına ve yine Suudi rejimini tehdit etmesine neden olabilir. Bu bağlamda, Katar mevcut politikalarından vazgeçse bile, Suudi Arabistan rejimi kalıcı ve rasyonel çözümler geliştirmedikçe mevcut sorunlar daha farklı ve belki de çözümü çok daha zor şekilde yeniden baş gösterecektir.

Suudi Arabistan dış politikasını belirleyen temel unsurlardan biri de İran düşmanlığı ya da iki ülke arasındaki derin rekabettir. 1979 İran Devrimi’ne kadar her ikisi de petrole dayalı ekonomiye sahip ve OPEC’te işbirliği yapan monarşiler olarak, Suudi Arabistan ve İran iki doğal müttefik konumundaydılar. İngiltere’nin bölgeden çekilmesinden sonra Körfez’in hegemonu rolünü üstlenmeye çalışan İran, Körfez’in öte yakasında bir kıskançlık ve rekabet duygusu uyandırsa da, işbirliği ve dostluk görüntüsü devrime kadar devam etmiştir. Şiiliğin devrim ve sonrasında İran siyasetinde etkili olması iki ülke ilişkilerinin kötüleşmesine neden olmuştur. Vehhabi ideolojideki tarihsel Şii düşmanlığı yanında İran’ın Arap dünyasındaki Şii’leri kullanarak etkili olma çabaları, petrol üretim bölgelerinde kayda değer Şii nüfusa sahip olan Suudi Arabistan’ı tedirgin etmiştir. 1990’lı

yıllarda petrol fiyatlarının aşırı düşmesi ve Hatemi'nin açılım politikaları sayesinde iki ülke arasında bir yakınlaşma görülmüşse de, Irak'ı işgal eden ABD'nin burada İran ile işbirliğine gitmesi ilişkilerin yeniden kötüleşmesine neden olmuştur. Halihazırda İran'ın yayılmacı politikalarının ve bölgede yürüttüğü temsil savaşlarının engellenmesi Suudi Arabistan dış politikasının en temel amaçlarından biri durumundadır. Öyle ki, bu durum Suriye ve Yemen başta olmak üzere, bölgedeki iç savaşların çoğunda kötüleşmenin temel nedenlerinden biri konumundadır. ABD-İran ve İran-İsrail arasındaki sorunlar çözülmedikçe İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin normalleşmesi ve iki ülkenin kendi çıkarlarını esas alan rasyonel politikalar geliştirmeleri mümkün gözükmemektedir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız düşünsel unsurların Suudi siyasetinde karşılık bulması ve somut politika önerilerine dönüşmesi ise başlangıçta dış yardımlar, 1938 yılından itibaren ise mütemediyen gelişen petrol gelirleri aracılığıyla mümkün olmuştur. Suudi petrol politikaları temel olarak OPEC bünyesinde görünür hale gelmiş ve şekillenmiştir ama bu noktada da ABD'den gelen açık ya da örtülü telkinler belirleyici olmuştur. Aslında Suudi Arabistan'ın petrol politikaları konusunda Batılı ülkelerin eli her daim güçlü olmuştur. Çünkü petrol çağından önce dahi Suudi Arabistan Batılı ülkelerin nüfuz alanı durumundaydı. Dolayısıyla, bu ülkedeki petrol arama ve çıkarma faaliyetleri münhasıran Batılı ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak, Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinin güçlü ekonomik aktörlere dönüşmesine kadar olan dönemde Suudi Arabistan'da üretilen petrolün

yegane müşterisi Batılı ülkeler durumundaydı. Yani Soğuk Savaş döneminde Suudi Arabistan'ın SSCB ve uyduları ile bu bağlamda ilişkilerini geliştirme şansı oldukça düşüktü. Asya ülkelerinin küresel güç parametrelerinde yerini almasıyla birlikte Suudi Arabistan'ın önünde yeni ufuklar açılmışsa da, Trump dönemiyle birlikte Batılı ülkelerle yapılan silah ithalatı, finansal ve savunma işbirliği anlaşmaları mevcut koşullar değişmedikçe Suudi Arabistan üzerindeki Batı etkisinin bir süre daha devam edeceğini göstermektedir.

Son olarak, petrol gelirlerinin Suudi iç ve dış siyaseti üzerindeki etkilerinden söz etmeliyiz. Başından itibaren dış yardıma dayalı bir rantiyeye devlet olan Suudi Arabistan petrolün üretilip ihraç edilmeye başlandığı 1938 yılından sonra, ama özellikle derin petrol krizlerinin yaşandığı 1970'li yıllardan itibaren, tipik bir petrole dayalı rantiyeye devlet haline gelmiş ve ülkenin iç politikası kadar dış politikası da petrol gelirleri ile finanse edilmiş ve şekillenmiştir. Petrol gelirleri sayesinde Suudiler içeride halk kitlesinin meşruiyet algısını yönetebilmiştir. Dış politikada ise petrol gelirleri dikkatlerin bu ülkeye yönelmesini sağlamıştır. Özellikle, Suudi Arabistan bu sayede Batılı ülkeler için önemli bir pazar ve yatırım alanı haline gelmiştir. Öte yandan, Suudi Arabistan petrol gelirleri sayesinde Afrika ve Asya'da pek çok yoksul ülkeyi kendi safına çekebilmiştir. Dahası Suudi Arabistan Mısır, Türkiye ve Pakistan gibi önemli bölge ülkelerini yaptığı dış yardımlarla yönlendirebileceği aktörler olarak düşünmüştür ve Mısır örneğinde görüldüğü üzere bu noktada en azından kısa vadede sonuç aldığı zamanlar olmuştur. Ne var ki, bu konuda atılan adımlar söz konusu ül-

kelerde orta ve uzun ve vadede Suudi nefretine ya da en azından Suudilere karşı çekinceli davranışlara neden olmuştur.

Son olarak, Suudi Arabistan'ın coğrafi konumu ve doğal kaynakları küresel güç dengelerini değiştirebilecek kadar önemli görülmüştür ve bu nedenle başlangıçta İngiltere, izleyen dönemde de ABD bu ülke üzerinde nevi şahsına münhasır bir kapasite inşa etmiştir. Bu nedenle, Suudi Arabistan iç politikası kadar dış politikasında da ABD etkisi ilk anda düşünülebilecek olandan daha derindir. Suudilerin mütteliklerine karşı besledikleri tüm kuşuklara rağmen, ABD ile ilişkilerin tarihi, stratejik, sosyolojik ve siyasi derinliği o denli fazladır ki, krallık elitinin ABD'ye rağmen beka sorununu çözebileceğine dair yeni bir vizyon geliştirmesi neredeyse imkansızdır. Bu itibarla, Suudi Arabistan'da mevcut güç yapısında radikal değişiklikler ya da kırılmalar yaşanmadıkça, ülkenin Batı karşısında görece daha özerk, kendi çıkarları açısından daha rasyonel politikalar yürütmesini beklemek kolay değildir. Dolayısıyla, Suudi Arabistan'ın dış politikasını incelerken yukarıda sıraladığımız tüm diğer faktörleri özelde ABD, genelde Batı etkisini göz önünde bulundurarak yeniden değerlendirmek gerekir.

Sonuç olarak, Suudi Arabistan dış politikası son dönemde bir kavşak noktasına gelmiş bulunmaktadır. Aslında Suudi Arabistan'ın iç ve dış siyasette karşılaştığı yeni sorunların çözümü için ciddi yapısal dönüşümler gerçekleştirmeye ihtiyacı vardır. Ne var ki, Suudi Arabistan bunun yerine orduyu güçlendirme ve mevcut ittifak ilişkilerini gözden geçirme gibi günübirlik önlemlerle sorunları ötelemeye çalışmaktadır.